

University of Groningen

Person-talk in everyday life

Raad, Boele de

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1985

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Raad, B. D. (1985). *Person-talk in everyday life: pragmatics of utterances about personality*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SAMENVATTING

In dit proefschrift wordt verslag gedaan van een studie over alledaagse gesprekken over personen. Achtereenvolgens komen aan de orde: de betekenis en de structuur van alledaagse gesprekken over personen, een empirisch onderzoek naar de betekenis en de rol van persoonsuitspraken, de taalhandelings­theorie en de implicaties van die theorie voor onderzoek, een taxonomie van gesprekshandelingen, een tweede empirisch onderzoek naar de betekenis en de rol van persoonsuitspraken, het sequentiële karakter van de betreffende gesprekssituaties, en een afsluitend commentaar.

In hoofdstuk 1 wordt eerst het begrip persoonlijkheid besproken vanuit de opvatting van persoonlijkheid als een produkt van een sociaal categoriseringsproces. Dit proces omvat niet alleen de wijze waarop informatie over personen wordt gekategoriseerd (het descriptieve aspect), maar ook de wijze waarop informatie over het gebruik van die informatie over personen wordt gekategoriseerd (het pragmatische aspect). Pragmatiek betreft zowel de relatie tussen een spreker en de inhoud van het bericht dat deze uitzendt (de intentie), als de relatie tussen dat bericht en de geadresseerde (het effect van het bericht). Empirisch onderzoek van het pragmatische aspect vindt plaats door analyse van beschrijvingen van aktuele gesprekken over personen.

Beargumenteerd wordt dat het alledaagse leven georganiseerd is volgens een stilzwijgend aangehangen coöperatief principe. Dit houdt in dat mensen zich doorgaans konform de regels van de sociale wetten gedragen. Gesprekken over personen zullen dan ook vooral optreden wanneer die personen afwijken van de regels, in positieve dan wel in negatieve zin. De bedoelde gesprekken zijn erop gericht om de verstoring in de stilzwijgend gehandhaafde betekenis van alledaagse situaties te herstellen dan wel te verwerken.

In het eerste hoofdstuk wordt vervolgens een voorlopig theoretisch kader ontwikkeld vanuit een gekombineerd dramaturgisch en taal-analytisch perspectief. Dat kader suggereert aspecten die in ieder geval tot onderwerp van onderzoek moeten worden gemaakt.

In hoofdstuk 2 wordt beschreven op welke wijze ten behoeve van een eerste empirisch onderzoek naar gesprekken over personen is aangesloten bij de zogenaamde "free response" methode. Aan de hand van een vragenschema

moesten een aantal proefpersonen een zo objectief mogelijke beschrijving leveren van een gesprekssituatie die ze zelf hadden meegemaakt, en waarin er door henzelf of door iemand anders een uitspraak over een persoon was gedaan. Die persoonsuitspraak moest letterlijk worden weergegeven. Tevens werd gevraagd te formuleren wat naar hun oordeel de intentie van de spreker was. Elk van de situatiebeschrijvingen werd vervolgens door andere personen beoordeeld op het formele dan wel het informele karakter ervan (atmosfeer). Het geslacht van de betrokken personen (spreker, objekt-persoon, en geadresseerde) werd vastgesteld. Zowel de intenties als de reacties werden afzonderlijk onderscheiden in een drietal categorieën. De inhoud van de uitspraken werd beoordeeld op verschillende facetten, zoals iemands uiterlijk, iemands gewoonten, of iemands relaties. De uitspraken werden verder onderscheiden naar respectievelijk de personen die ze deden, over wie ze gedaan waren en tot wie ze gericht waren (de "persoonsvormen"). In dit onderzoek bleken de gerapporteerde uitspraken alleen in de tweede persoon (jij bent) of in de derde persoon (hij/zij is) voor te komen.

Door middel van variantieanalyse werd onderzocht of de persoonsvorm, de atmosfeer, het geslacht van de betrokkenen, en de intenties van de sprekers van invloed waren op het gebruik van bepaalde inhoudskategorieën. De persoonsvorm bleek hierin geen rol van betekenis te vervullen. De belangrijkste effecten bleken te berusten op de atmosfeer, op geslacht, met name dat van de spreker en dat van de objekt-persoon en, in mindere mate, op de intenties van de sprekers.

De reacties konden niet voorspeld worden uit de verschillende inhoudsfacetten, persoonsvorm, atmosfeer, intenties, en geslacht. Gekonkludeerd wordt dat de persoonsuitspraken hoofdzakelijk voorkomen onder informele omstandigheden, en dat vrouwen meer over vrouwen en mannen meer over mannen praten. Praten over iemands eigenschappen komt vooral voor wanneer de intentie aanwezig is om informatie uit te wisselen. Waar er wordt gesproken over iemands fysieke en intellectuele toestand hebben vrouwen meer dan mannen de intentie reacties aan hun gesprekspartner te ontlokken.

In hoofdstuk 3 wordt een beknopte schets gegeven van de taalhandelings-theorie. Het belang hiervan is tweeledig. De intentionaliteit van het spreken over personen wordt binnen die theorie geëxpliciteerd, en pragmatiek en semantiek (de inhoud) worden er duidelijk in onderscheiden. Op grond van de taalhandelings-theorie worden een aantal onderzoeksvragen in algemene zin

geformuleerd. Een belangrijke implicatie is de mogelijkheid een vokabulaire te ontwikkelen door middel waarvan de betekenis van de sociale handelingen die de betrokkenen uitvoeren in de gesprekssituaties kan worden beschreven.

Hoofdstuk 4 doet verslag van een aantal stadia waarin op grond van een taxonomie van werkwoorden zo'n vokabulaire gekonstrueerd is. Er werd eerst een voldoende uitputtende lijst van werkwoorden opgesteld. Faktoranalyses op verwantschapsoordelen over die werkwoorden leidden tot een 45-tal factoren. Op grond van deze factoren is uiteindelijk een werkwoordenlijst samengesteld die als instrument kan dienen voor het beschrijven van sociale handelingen die voor kunnen komen in gesprekken over personen.

In het eerste gedeelte van hoofdstuk 5 wordt aandacht besteed aan de pragmatische rol die persoonsvormen (persoonlijke voornaamwoorden) kunnen spelen in gesprekssituaties. Gekonkludeerd wordt dat het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden schema's voor handelen impliceert.

Voorts wordt in dit hoofdstuk verslag gedaan van een tweede empirisch onderzoek naar gesprekken over personen. Beschrijvingen van zulke gesprekken zijn verkregen aan de hand van een verbeterde versie van het eerder gebruikte vragenschema. Het belangrijkste verschil met het eerste onderzoek is dat de persoonsvormen van te voren via instructie werden vastgesteld. Aan de proefpersonen werd gevraagd om een persoonsuitspraak (en de bijbehorende gesprekssituatie) te beschrijven die òf in de eerste, òf in de tweede, òf in de derde persoon was gedaan. Voor elk van de persoonsvormen werden evenveel gesprekssituaties verzameld.

Een tweede belangrijk verschil is dat de handelingen van zowel de spreker als de geadresseerde werden beoordeeld met hulp van de eerder genoemde werkwoordenlijst. Verder werd de inhoud van de uitspraken beoordeeld op een standaardlijst van persoonlijkheidsbeschrijvende adjektieven. De structuur van zowel de intenties als de reacties op de uitspraken zijn afzonderlijk onderzocht. Evenals in het eerste onderzoek zijn gegevens verzameld over het informele c.q. het formele karakter (atmosfeer) van de gesprekssituatie, en over het geslacht van de drie betrokken personen.

Voor elk van de drie aspecten, inhoud, intenties, en reacties werden apart variantieanalyses uitgevoerd, met als belangrijkste onafhankelijke variabelen de persoonsvormen en het geslacht van de betrokkenen. Voor alle drie aspecten bleken de belangrijkste verschillen op te treden voor persoonsvormen en geslacht. Samengevat kan gesteld worden dat eerste persoons uitspra-

ken vooral worden gedaan door een spreker die zichzelf fatsoenlijk en serieus vindt, en die de intentie heeft gevoelens of gedachten te uiten. Dit soort uitspraken wordt in het algemeen gevolgd door steun, aansporing of begrip van de kant van de geadresseerde.

Tweede persoons uitspraken hebben als kenmerk dat de spreker iets positiefs zegt over zijn gesprekspartner, en de bedoeling heeft een verandering in gedrag, gevoelens of denken te bewerkstelligen bij die gesprekspartner. Dit soort uitspraken wordt in het algemeen gevolgd door "herstel"-reacties zoals excuses of rechtvaardiging.

Derde persoons uitspraken kenmerken zich doordat de spreker iets negatiefs aan iemand toeschrijft, en ook de bedoeling heeft dit te doen. Dit soort uitspraken wordt meestal gevolgd door instemming van de kant van de geadresseerde.

Verschillen die kunnen worden toegeschreven aan het geslacht van de betrokken personen wijzen er vooral op dat er verschillende praatcircuits voor mannen en vrouwen bestaan. Mannen praten meer met mannen over mannen, en vrouwen praten meer met vrouwen over vrouwen.

In hoofdstuk 6 wordt aan de hand van een bespreking van het begrip-paar script-scenario het sequentieel aspect van de gespreksituaties onderzocht. Hiermee wordt de relatie bedoeld tussen de variabelen die de rol van de spreker beschrijven (de spreker-variabelen) en de variabelen die de rol van de geadresseerde beschrijven (de geadresseerde-variabelen). Een tweetal gezichtspunten zijn hier van belang, nl. het actor-gezichtspunt en het observator-gezichtspunt.

Voor beide gezichtspunten zijn afzonderlijk canonische correlatie-analyses verricht, waarin de spreker-variabelen de eerste verzameling vormen en de geadresseerde-variabelen de tweede. In beide analyses is ook de persoonsvorm als variabele opgenomen.

De afzonderlijke analyses resulteerden in respectievelijk 7 en 6 betekenisvolle canonische variaten die elk voor zich kunnen worden opgevat als varianten van gespreks-scenario's. Elk van de analyses laat zien dat de persoonsvorm een belangrijke bijdrage levert aan de betekenis van scenario's. Deze worden derhalve naar de persoonsvorm benoemd. Ieder van de scenario's wordt bovendien gekenmerkt door zogenaamde "herstel"-scripts en "beëindigings"-scripts. "Herstel"-scripts zijn scripts die aangeven wat een spreker doet en zegt wanneer hij waarneemt dat iemand zich niet volgens de sociale

verwachtingen gedraagt. Een "beëindigings"-script beschrijft wat de geadresseerde doet of zegt in reactie daarop. Beargumenteerd wordt dat de verschillende script-soorten kunnen worden opgevat als elementen van de klasse van "coöperatieve" scripts.

Tenslotte verdient nog de bevinding vermeld te worden dat er in de gerapporteerde gesprekken over personen niet of nauwelijks eigenschapstermen voorkwamen. Het gebruik van dit soort termen lijkt gereserveerd te worden voor rituele plechtigheden zoals begrafenissen of promoties.

In de verschillende discussie-paragrafen aan het eind van ieder hoofdstuk en in het slothoofdstuk worden beperkingen en tekortkomingen van de uitgevoerde onderzoeken besproken, en worden suggesties gedaan voor vervolgonderzoek.